

BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖS PAŽEIDIMO IR NETEISINGO TEISMO
SPRENDIMO PRIĖMIMO PRIEŽASTINIO RYŠIO SVARBA IR PROBLEMAS

Ernestas Rimšelis *

Lietuvos apeliacinis teismas
Gedimino pr. 40/1, LT - 01503, Vilnius
Telefonas (8 5) 266 3433
Elektroninis paštas erimselis@vtr.lt

Pateikta 2008 m. balandžio 7 d., parengta spausdinti 2008 m. gegužės 30 d.

Santrauka: Straipsnyje aptariama Baudžiamojo proceso kodekse numatyta ir teismų praktikoje labai svarbi esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų samprata. Straipsniu siekiama atskleisti tik vieną, bet pagrindinį ir sunkiausiai nustatomą esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų požymį – baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinį ryšį. Jį nustatyti visuomet turi būti labai svarbu, sprendžiant klausimą, ar konkrečioje byloje padarytas baudžiamojo proceso pažeidimas remiantis Baudžiamojo proceso kodeksu gali būti pripažįstamas kaip sukliudęs teismui priimti teisingą nuosprendį ar nutartį ir todėl laikomas esminiu baudžiamojo proceso teisės pažeidimu.

Pagrindinės sąvokos: esminiai baudžiamojo proceso teisės pažeidimai, teismo sprendimas, baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinis ryšys.

IVADAS

Baudžiamosiose bylose padaryti baudžiamojo proceso teisės pažeidimai, taip pat ir svarbiausi baudžiamojo proceso teisės pažeidimai, nėra itin retas reiškinys. Esminiai baudžiamojo proceso teisės pažeidimai padaro išskirtinę žalą bei kelia ypatingus teisinius padarinius: tokiais teisės pažeidimais paminamos ar panaikinamos konstitucinės kaltinamųjų, nukentėjusiųjų ir kitų proceso dalyvių teisės, atsiranda sunkiai pamatuojama bei dažnai nekompensuojama žala, trukdoma pasiekti baudžiamojo proceso tikslus, tai neleidžia efektyviai kovoti su nusikalstamumu, pagaliau tai menkina Lietuvos Respublikos Konstitucijoje teisinės valstybės siekį aiškiai išreiškusių Lietuvos Respublikos piliečių pasitikėjimą teisiniu procesu, jį vykdančiomis institucijomis, o tuo pačiu ir visa valstybe.

Kita vertus, esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų institutas kartais tampa viltimi išsigelbėti tiems asmenims, kurie, padarę nusikalstamas veikas, pasitelkdami bet kokias teisines priemones bando išvengti

baudžiamosios atsakomybės. Kartais iškeliami formaliūs, jokios įtakos bylos išnagrinėjimui neturintys procedūrinio pobūdžio pažeidimai, tariamai panaikinantys tokių asmenų kaltę ir sergstintys jų neliečiamybę.

Remdamiesi panašiais argumentais ir taip iškeldami svarbiausius baudžiamojo proceso teisės pažeidimus, nusikalstamas veikas padarę asmenys ir jų gynėjai pršo: nepradėti nagrinėti baudžiamosios bylos teisiama jame posėdyje; jiems iškeltą bylą nutraukti; nesivadovauti tam tikrais duomenimis bei nelaikyti jų įrodymais; pakeisti žemesnės instancijos teismo nuosprendį arba apskritai jį panaikinti ir priimti išteisinamąjį nuosprendį, arba bent jau perduoti bylą nagrinėti iš naujo, tikintis, kad jai keliaujant keletą kartų per tas pačias instancijas, sueis apkaltinamojo teismo nuosprendžio priėmimo senaties terminai ir kita.

Tokiais ir panašiais atvejais teismai tiria, ar byloje apskritai padarytas baudžiamojo proceso teisės pažeidimas, o jeigu padarytas, ir jeigu byla jau yra išnagrinėta pirmosios instancijos teisme ar nustatytas baudžiamojo proceso teisės pažeidimas turėjo įtakos, kad būtų priimtas neteisingas teismo sprendimas. Kitaip tariant, ar egzistuoja baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir ne-

* Lietuvos apeliacinio teismo pirmininko patarėjas, daktaras.

teisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinis ryšys. Būtent paskutinis klausimas dažnai yra pats sudėtingiausias, todėl ir yra šio straipsnio objektas. Straipsniu siekiama kuo daugiau atskleisti baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio problematiką, nes mokslinių publikacijų šia tema Lietuvoje nėra. Iškeltas tikslas lėmė, kad buvo panaudoti kompleksiškas lyginamasis istorinis, įstatymų leidėjo ketinimų aiškinimo, sisteminės analizės, lyginamosios teisėtyros, dokumentų analizės ir kiti tyrimo metodai.

1. BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖS PAŽEIDIMO IR NETEISINGO TEISMO SPRENDIMO PRIĖMIMO PRIEŽASTINIO RYŠIO KLAUSIMUI SVARBŪS ISTORINIAI ASPEKTAI

Baudžiamojo proceso teisės moksle neatsitiktinai pastebima, kad dar XIII amžiuje kanonų teisėje procesiniai pažeidimai atsižvelgiant į jų sunkumą ir reikšmę buvo skiriami į *ordo iuris* ir *ordo iudiciarius*. Prie *ordo iudiciarius* buvo priskiriami esminių (*substantial*) taisyklių nesilaikymo atvejai, o teismo sprendimai, priimti esant tokiems pažeidimams, įgaudavo teismo sprendimo negaliojimo (*sententia nulla*) pasekmes. Kiek vėliau kanonų teisėje susiformavo savarankiška pažeistų procesinių teisių gynimo priemonė – *de quarela nullitatis contra sententiam*¹ skundas (toliau tekste – *quarela nullitatis* skundas), kuriuo remiantis teismo proceso ir sprendimo negaliojimas privalėjo būti grindžiamas proceso teisės pažeidimais. Plintant kanonų teisei, procesas tapo painesnis ir formalesnis, o tai sudarė vis daugiau galimybių pažeisti proceso taisykles ir vėliau pateikti *quarela nullitatis* skundą. Taip pat vis dažniau buvo keliamas ir šiandien kartais aktualus klausimas, ar viskas, kas gali būti laikoma teisės pažeidimu, turi sukelti *sententia nulla* pasekmes [2, p. 10–14].

Aptariamuoju laikotarpiu pasaulietiniai įstatymai, lyginant juos su kanonų teise, buvo ne tiek pažangūs, todėl kanonų teisės nustatyta religinė proceso tvarka padarė didelę įtaką pasaulietiniams teismams. Ji labai greitai ir plačiai paplito viduramžių Europos pasaulietiniuose teismuose, nagrinėjat bylas dėl pasaulietinių nusikaltimų [3, p. 103].

Tokią patirtį 1555 m. perėmė ir Habsburgų valdoma Vokietijos Imperija. 1555 m. Imperijos teismų įstatyme buvo numatytas *quarela nullitatis* skundo institutas. Šį skundą nagrinėjantis teismas nesprendė bylos iš esmės, o turėjo pasisakyti tik dėl paties proceso teisėtumo – tiek, kiek jis galėtų būti laikomas negaliojančiu, ir, esant pagrindui, nukreipti bylą iš naujo nagrinėti teisme ir iš naujo priimti teismo sprendimą. *Quarela nullitatis* buvo skirtas tokiems atvejams, kai pareiškiantis skundą asmuo procese nebuvo išklaustas, buvo per daug griežtai laikomasi formalumų arba procesas apskritai buvo vedamas prieštaraujančiu sveikam protui būdu. W.

¹ Šis terminas į lietuvių kalbą kanonų teisėje verčiamas kaip „skundas dėl sprendimo niekinumo (netikrumo)“ (Žr. pl.: [1, p. 259]).

Frohne iš to darė išvadą, kad tokie skundai galėjo būti pateikti tik dėl esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų. Vis dėlto tuo pat metu įstatymų leidyba ir teisės mokslas pradėjo konkretizuoti pačią sąvoką „esminis“, apibūdinančią proceso teisės pažeidimus. Šią sąvoką siekta nustatyti ne abstrakčiai, o kiek konkrečiau, remiantis proceso teisės pažeidimo įtaka konkrečiam nuosprendžiui. Be to, jurisprudencijoje trūkstant konkrečių kriterijų sąvokos „esminis“ turiniui užpildyti, siekta įstatymiškai apibrėžti principus, kurių pažeidimas reikštų esminių proceso teisės pažeidimą ir tuo pačiu garantuotų *quarela nullitatis* skundo sėkmę [2, p. 14–17].

Tolesnei esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų instituto raidai labai didelę įtaką turėjo kasacijos instituto plėtotė Prancūzijoje XVIII – XIX amžiuje. Įsteigus kasacinį teismą, vadinamosiose lengvose ir vidutinio sunkumo baudžiamosiose bylose buvo leidžiama apeliacija fakto ir teisės klausimais, o bylose, kuriose nuosprendį priimdavo prisiekusiųjų teismas, buvo galima tik išimtinai teisės klausimus liečianti kasacija, kurią pateikti galėjo ir kaltinamasis (*cassation dans l'intérêt de la partie*). Tokia kasacija numatyta tiems atvejams, kai buvo pažeidžiamos esminės proceso formos (*formes essentielles dans l'instruction du procès*), tačiau liko neaišku, kokiais kriterijais reikėtų remtis, nustatant minėtas esmines formas. 1795 m. spalio 25 d. priimtame *Code des délits et des peines* (Nusikaltimų ir bausmių kodekse) buvo išvardyti mažiausiai 129 besąlyginiai nuosprendžio negaliojimo atvejai. Tai lėmė, kad vis daugėjo skundų, o tuo pačiu naikinamųjų teismo sprendimų. Tai vertė abejoti teisinės tikrovės stabilumu. Siekiant išspręsti šią problemą, 1811 m. sausio 1 d. įsigaliojusiam *Code d'instruction criminelle* buvo apribotas proceso pažeidimų, kurie lemtų teismo sprendimo negaliojimą, skaičius, ir taip nustatytas detalus sprendimo negaliojimo pagrindų sąrašas. Teismo sprendimai tapo naikintini dėl neteisėtos teismo sudėties, teismo nekompetentingumo, viešumo principo pažeidimo, sprendimo motyvų nebuvimo ir kt. Tie patys teismo sprendimo negaliojimo pagrindai vėliau atsirado ir Vokietijoje, nes Prancūzijoje suformuluoti liberalieji proceso teisės principai turėjo didžiulę įtaką Vokietijos partikuliarinei teisei [2, p. 20–24].

Detalesnė esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų instituto analizė rodo, kad skirtingais laikotarpiais skirtingose valstybėse buvo galima aptikti tris esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų reglamentavimo modelius: vien tik esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų sąvokos nurodymo; sąvokos ir atskirų pažeidimų įstatyme išvardijimo; vien tik pažeidimų sąrašo išdėstymo. Tačiau istorinė šio instituto raida ir atsiradimo priežastys lėmė vienodą jų suvokimą, kad tai yra tokie baudžiamojo proceso teisės pažeidimai, dėl kurių byla galėjo būti išnagrinėta neteisingai [4, p. 41–53].

Vokietijos bei Prancūzijos teisinė mintis per Vokietiją ir Rusiją, iš dalies perėmusią Prancūzijos teisės normas, pasiekė ir tarpukario Lietuvą. Tokius pažeidimus žymus tarpukario Lietuvos teisininkas Martynas Kavolis vadino „esminiais Baudžiamojo proceso įstatymo peržengimais“, „svarbiaisiais proceso įstatymo

įžeidimais“, o paaiškindamas nurodė, kad tai – „procesualinio įstatymo įžeidimas, jei juo yra įžeistos svarbios proceso taisyklės, dėl kurių sprendimui negalima pripažinti teismo sprendimo galios“ [5, p. 170], kitaip tariant, tai tokie pažeidimai, dėl kurių byla galėjo būti išnagrinėta neteisingai ir teismo sprendimo negalima buvo laikyti teisingu. Todėl visiškai nekeista, kad baudžiamojo proceso teisės moksle ir teismų praktikoje buvo skiriami reliatyvūs (santykiniai) revizijos pagrindai, kai nustačius tam tikrą pažeidimą, reikėjo įrodyti baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimo bei neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinį ryšį, ir absoliutūs revizijos pagrindai, kai toks priežastinis ryšys buvo preziumuojamas įstatyme, jame tiesiogiai nurodant tam tikrus pažeidimus kaip esminius.

Vis dėlto kiek vėliau Lietuvoje baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priežastinio ryšio reikšmė buvo vis labiau pamirštama. 1923 m. Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos (toliau tekste – RTSFR) Baudžiamasis procesinis kodeksas (toliau tekste – BPK) [6], kaip ir prieš tai galiojęs 1864 m. BPK, numatė galimybę skusti teismo sprendimą kasacine tvarka. Vienas iš nuosprendžio apskundimo ir panaikinimo pagrindų buvo „esminis procesinių formų peržengimas“ (RTFSR BPK 414 str. 2 punktas). RTFSR BPK 415 str. 1 dalis numatė, kad tokiais buvo laikomi „šio Baudžiamojo Procesinio Kodekso straipsnių peržengimai, kurie atimdami ar suvaržydami įstatymų garantuotas šalių teises, nagrinėjant bylą ar kitu būdu sukliudė teismui visapusiškai išnagrinėti bylą ir paveikė ar galėjo paveikti teisingo nuosprendžio padarymą“. Tuometiniai Rusijos baudžiamojo proceso teisės specialistai pasirėmė vakaruose susiklosčiusia praktika ir baudžiamojo proceso įstatyme taip pat įtvirtino keletą absoliučių (besąlyginių) teismo sprendimo negaliojimo pagrindų. RTFSR BPK 415 str. 2 dalis numatė, kad „Nuosprendis kiekvienu atveju naikinamas: 1) esant netaisyklingai teismo sudėčiai; 2) teismui nenutraukus bylos, esant sąlygų, verčiančių būtinai ją nutraukti (Baudžiamojo Procesinio Kodekso 4 str.); 3) išnagrinėjus bylą nedalyvaujant teisiamajam, kai toks nagrinėjimas įstatymu neleidžiamas; 4) išnagrinėjus, nedalyvaujant gynėjui, bylą, kurioje gynėjo dalyvavimas yra privalomas.“ Neanalizuojant vieno ar kito besąlyginio teismo sprendimo naikinimo pagrindo tikslingumo klausimų, reikėtų pabrėžti vieną labai svarbią ir faktiškai iki šių dienų perimtą šios normos ydą. Numatant absoliučių (besąlyginių) nuosprendžio panaikinimo pagrindų detalų sąrašą, tuometiniai įstatymo kūrėjai, konstruodami RTFSR BPK 415 str. 2 dalies redakciją, sumenkino baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio reikšmę. Tuometiniame bei dabar galiojančiame Vokietijos BPK [7] prieš nurodant absoliučius (besąlyginius) teismo sprendimo negaliojimo pagrindus, žodžiais „sprendimas yra visuomet priimtas pažeidžiant įstatymą, jeigu: <...>“ (toliau nurodomas pažeidimų sąrašas – aut. past.), priešingai nei žodžiais „nuosprendis kiekvienu atveju naikinamas: <...>“ (toliau nurodomas pažeidimų sąrašas – aut. past.), aiškiai parodoma baudžiamojo pro-

ceso teisės pažeidimų svarba ir įtaka teismo nuosprendžio turiniui (faktiškai įtvirtinama priežastinio ryšio prezumpcija), kuri remiantis istoriškai susiformavusiomis esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų instituto tradicijomis išreiškė esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų esmę ir yra būtina formuojant reliatyvių (santykinių) teismo nuosprendžio panaikinimo pagrindų sąvoką. Šia prasme RTFSR BPK 415 straipsnio 1 dalyje (pateiktoje reliatyvių (santykinių) negaliojimo pagrindų sąvokoje) ir 415 straipsnio 2 dalyje (pateiktaime absoliučių (besąlyginių) teismo sprendimo negaliojimo pagrindų sąrašė) buvo nukrypta nuo anksčiau vyravusios esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų sampratos, o žvelgiant į minėtų normų ir šiandien galiojančių teisės normų panašumus, galima daryti neabejotiną išvadą, jog tuometinis esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų sampratos apibrėžimas turėjo neabejotiną įtaką vėlesniam esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų suvokimui ir sąvokos apibrėžimui ne tik Rusijos teisės aktuose, bet ir šiandien galiojančiame Lietuvos Respublikos BPK [8].

2. BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖS PAŽEIDIMO IR NETEISINGO TEISMO SPRENDIMO PRIĖMIMO PRIEŽASTINIO RYŠIO ĮVERTINIMAS

Esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų sąvoką apibrėžia BPK 369 straipsnio 3 dalis, kurioje numatyta, jog „*esminiais šio Kodekso pažeidimais laikomi tokie šio Kodekso reikalavimų pažeidimai, dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės ar kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį*“ [8].

Atsižvelgiant į nagrinėjamą klausimą ir tyrimo objektą būtina atsakyti į klausimą, kaip turėtų būti aiškiamas BPK 369 straipsnio 3 dalies teiginys: „<...> pažeidimai, <...>, kurie *sukliudė* <...> priimti teisingą nuosprendį ar nutartį“ ir koks baudžiamojo proceso teisės pažeidimas gali būti pripažįstamas kaip „sukliudęs“ priimti teisingą sprendimą, t.y. aptarti vieną sudėtingiausių klausimų – baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio problemą, kuri ir slypi jau minėtuose sąvokos žodžiuose².

Vis dėlto prieš įsigilinant į sąvokos „sukliudė“ problematiką, tikslinga atsakyti į klausimą, kaip turėtumėm suprasti sąvoką „teismo sprendimas“.

W. Frohne, aiškindamas Vokietijos BPK 377 paragrafo 1 dalį, kuria apibrėžtas revizijos pagrindas – įstatymo pažeidimas, turintis įtakos teismo nuosprendžiui, teigia, kad revizija galima tik tuo atveju, jei įstatymo pažeidimas turi įtakos ne nuosprendžio motyvuojamajai, o rezoliucinei daliai, kurioje sprendžiama apie kaltę, bausmę ir kt. [2, p. 57]. Dėl to reikėtų visiškai sutikti, nes procesinės teisės normos yra tam, kad būtų įgyven-

² Plačiau apie kitus BPK 369 straipsnio 3 dalyje įtvirtintus esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų požymius žiūrėti [4; p. 64–74; 9]

dinamos materialinės teisės normos, todėl tikslas yra ne procesas, o materialusis teisingumas – tam tikra prasme materialiosios teisės transformacija iš pažeistos į nepažeistą ar atkurta būseną. Kita vertus, nesant tinkamo teisinio proceso, tokia transformacija nėra įmanoma, būtent todėl reikia sutikti su W. Frohne mintimi ir aptariamą teismo sprendimą suprasti kaip tą jo dalį, kurioje išsprendžiami nusikalstamą veiką padariusio ar nepadarusio asmens baudžiamosios atsakomybės ir jo materialinių teisių bei pareigų klausimai, t. y. rezoliucinę teismo sprendimo dalį. Tai jokių būdu nepaneigia, o priešingai, tik patvirtina teismo sprendimo kaip vientiso teisės akto teoriją, nes būtent toks aiškinimas leidžia teigti, kad pažeidimai, lemiantys, pavyzdžiui, motyvuojamąją teismo sprendimo dalį, tam tikrais atvejais lemia ir rezoliucinę teismo sprendimo dalį.

Dar vienas klausimas, susijęs su sąvokos „teismo sprendimas“ išaiškinimu, iškyla iš BPK 369 straipsnio 3 dalies, kurioje kalbama apie pažeidimus, sukliudžiusius priimti ne tik teisingą nuosprendį, bet ir *nutartį*. Vis dėlto esminių baudžiamąjo proceso teisės pažeidimų instituto istorinė raida, paskirtis ir sisteminis BPK nuostatų aiškinimas leidžia teigti, kad esminiu BPK pažeidimu gali būti pripažintas ne bet kurios teismo nutarties neteisingumą lėmęs pažeidimas. Šiuo atveju reikia prisiminti, jog esminiai baudžiamąjo proceso teisės pažeidimai visų pirma yra įtvirtinti kaip kasacijos pagrindai (kaip minėta, jie yra ir apeliacijos pagrindas), o kasacine tvarka (taip pat ir apeliacine tvarka) gali būti skundžiama tik labai nedaug nutarčių.

Įstatymas numato atvejus, kai pirmosios instancijos teismas, išnagrinėjęs bylą, priima iš esmės procesą užbaigiančią nutartį, kuri gali būti skundžiama apeliacine tvarka (pavyzdžiui, nutartys dėl bylos nutraukimo, dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo). Apeliacinės instancijos teismas, išnagrinėjęs bylą apeliacine tvarka remdamasis proceso dalyvių apeliaciniiais skundais, įstatymo numatytais atvejais dėl skundžiamąjo nuosprendžio gali priimti ne teismo nuosprendį, bet *nutartį*. Lygiai taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinėjęs bylą kasacine tvarka, priima teismo *nutartį*. Manytina, kad būtent tokios *nutartys*, kaip baigiamieji teismo aktai, ir turėtos omenyje BPK 369 straipsnio 3 dalyje pateiktoje esminių baudžiamąjo proceso teisės pažeidimų sąvokoje. Prisiminkime, kad pažeidimai, turėję įtakos apeliacine bei kasacine tvarka neskundžiamoms *nutartims*, nėra išskirti iš kitų pagrindų, kaip tokių *nutarčių* apskundimo pagrindai. Lygiai taip pat esminiai baudžiamąjo proceso teisės pažeidimai nėra įvardijami kaip tokių *nutarčių* pakeitimo ar panaikinimo pagrindai. Todėl kalbant apie iš esmės procese priimamas tarpines *nutartis*, beprasmiška iš kitų baudžiamąjo proceso teisės pažeidimų išskirti esminius baudžiamąjo proceso teisės pažeidimus³.

³ Toks aiškinimas nereiškia, kad nelieta galimybės skusti tarpinę teismo *nutartį* vien tik dėl procesinių teisės normų pažeidimo, jei tokia *nutartis* apskritai skundžiama. Lygiai taip pat toks aiškinimas nereiškia, kad tarpinė teismo *nutartis* negali būti panaikinta dėl tam tikro baudžiamąjo proceso teisės pažeidimo. Tačiau toks aiškinimas reiškia, kad priimant jau minėtas *nutartis* padaryti baudžiamąjo proceso teisės

Apibendrinus šiuos teismo sprendimo suvokimo aspektus, galima teigti, kad šiame straipsnyje kalbama apie baudžiamąjo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio arba *bylos išnagrinėjimo* įvertinimą, t. y. sąvoka „priežastinis ryšys tarp baudžiamąjo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo“ tapati sąvokai „priežastinis ryšys tarp baudžiamąjo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo baudžiamosios bylos išnagrinėjimo“.

Atsakę į jau minėtą klausimą, grįžkime prie BPK 369 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos „sukliudymo“ sąvokos.

Istorinė esminių baudžiamąjo proceso teisės pažeidimų instituto analizė rodo, kad netrukus po *quarela nullitatis* skundo atsiradimo buvo suvokta, jog įrodyti baudžiamąjo proceso teisės pažeidimo ir teismo sprendimo sąsają ganėtinai sunku. Dėl šios priežasties atsirado jau minėtos įstatyminės prezumpcijos – absoliutūs teismo sprendimo negaliojimo pagrindai, kuriems esant tokių sąsajų įrodinėti tiesiog nereikėjo, ir tai, be abejonės, palengvino teismų darbą. Lietuvos BPK projektas tokių prezumpcijų apskritai nenumatė, todėl tam tikra prasme buvo sugrįžta prie problemų, kurios buvo pastebėtos labai seniai (tik po BPK 326 straipsnio pakeitimo kelios tokios prezumpcijos buvo numatytos – tai pažeidimai, nurodyti BPK 326 straipsnio 1 dalies 4 ir 5 punktuose).

Baudžiamąjį procesą reglamentuojančios teisės normos nėra savitikslės. Jos nustato sąlygas, kurių turi būti laikomasi, tiriant bylos aplinkybes, ir numato priemones, kuriomis šiuo tikslu galima naudotis. Imperatyviosios procesinės taisyklės atspindi įstatymų leidėjo požiūrį į tai, kokių kelių ir kokiais metodais gali būti efektyviai ir geriausiai ištiriamos bylos aplinkybės, todėl šių taisyklių pažeidimas (pirmiausia tiriant ir vertinant faktines bylos aplinkybes) tarsi sumažina galimybes priimti teisingą teismo sprendimą. Kartu reikia pripažinti, kad patikrinti tokią išvadą labai sunku, nes nesilaikant tam tikrų proceso taisyklių ar tvarkos dažnai gali kilti tik prielaida, jog galbūt nepažeidžiant tam tikros teisės normos būtų nustatytos kiek kitokios bylos aplinkybės, ir priimtas teismo nuosprendis daugiau ar mažiau keistųsi.

Sprendžiant baudžiamąjo proceso teisės pažeidimo įtakos teismo sprendimui problemą, susiduriama su daugybe labai subjektyvių veiksmų. Teismo sprendimas po daugelio veiksmų (duomenų analizės ir kt.) tampa kaip teisėjo apmąstymų ir vertinimų tiesioginė išraiška, taigi yra mąstymo proceso rezultatas, kurį formuoja teisėjo teisinė sąmonė ir netgi jo vertybinės orientacijos. Tokią išvadą galima padaryti net ir įvertinus aplinkybę, kad teisėjai įrodymus vertina ne šiaip remdamiesi vidiniu įsitikinimu, o vidiniu įsitikinimu, pagrįstu išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu (BPK 20 straipsnio 5 dalis). Bylos aplinkybių išnagrinėjimą lemia ir tokie veiksniai kaip teisėjo

pažeidimai pagal savo esmę, prasmę ir esminių baudžiamąjo proceso teisės pažeidimų prigimtį negali būti laikomi esminiais, nors gali būti įvardijami, kaip itin grubūs, didelę žalą sukeltantys ir kt.

išgyvenimai, patirtis, teisinis „pojūtis“, įgimtos charakterio savybės ir netgi vaizduotė – tais atvejais, kai iš kelių objektyviai išaiškintų aplinkybių ar jų eigos reikia nustatyti trūkstamus įvykių eigos epizodus, įvykių grandis ir kt. Atsižvelgiant į tai, byloje esant tam tikram baudžiamojo proceso teisės pažeidimui, nustatyti tikslią sąsają ne tarp jau aptartų tam tikrų subjektyvių veiksmų, o tarp padaryto baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir teismo sprendimo, tampa ypač sunku.

Tačiau reikėtų pritari ti vokiečių mokslininko W. Frohne teiginiui, jog ir nesant panašioms subjektyviems veiksniams yra galimybė nustatyti baudžiamojo proceso teisės pažeidimą bei neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinį ryšį [2, p. 69]. W. Frohne nuomone, baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio sampratą reikia bandyti apibrėžti, atsižvelgiant į jo praktinio pritaikymo galimybes. Atsižvelgiant į visa tai, taip pat manytina, kad ir įvertindamas atsižvelgiant į šio mokslininko darbe minimas Vokietijos Imperijos BPK rengėjų mintis, jog baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastiniam ryšiui konstatuoti turėtų pakakti vien pažeidimo įtakos teismo sprendimui galimybės. W. Frohne teigia, jog realiai yra įmanoma konstatuoti tik aptariamojo priežastinio ryšio galimybę, bet ne faktinį jo buvimą, todėl šis požymis yra tik tam tikras orientyras, kurį aiškiai konstatuoti teisme, nors ir yra pageidautina, bet nėra būtina [2, p. 71–72].

Toks iš esmės išplėstinis Vokietijos BPK 377 paragrafo 1 dalies aiškinimas, W. Frohne nuomone, palengvina dar kelias baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priežastinio ryšio priėmimo įvertinimo problemas. Viena iš jų – ne atskirų BPK normų, o pamatinių proceso nuostatų, t. y. baudžiamojo proceso teisės principų, pažeidimo ir teismo sprendimo priežastinio ryšio problema. Priešingai nei kitos teisės normos, baudžiamojo proceso teisės principai dažniausiai nenustato tam tikro veiksmo atlikimo sąlygų, taisyklių ar procedūros, o apibrėžia tam tikras „išorines sąlygas“, kurioms esant rutuliojasi visas procesas. Esant konkrečios baudžiamojo proceso teisės normos pažeidimui, kuris lemia bylos faktinių aplinkybių nustatymą, teismas turi tam tikrą motyvą, dėl kurio gali aiškiai pasisakyti ir įvertinti, ar jis turėjo įtakos priimant teismo sprendimą. Patvirtinant šias W. Frohne mintis, galima pateikti ir Lietuvos teismuose dažnai pasitaikantį atvejį: teismas nurodo, kad tam tikras tyrimo veiksmas atliktas neteisėtai, bet taip pat konstatuoja, jog šio veiksmo rezultatais nesivadovauta priimant teismo nuosprendį, todėl jis neturėjo jokios įtakos teismo sprendimui [10; 11]. Daug sunkiau teismui pasisakyti tais atvejais, kai skundžiamasi dėl tam tikrų proceso principų pažeidimų, nes tokiu atveju norint atsakyti į klausimą, kurioje vietoje bylos faktinių aplinkybių tyrimą galėjo lemti tam tikras procesinio principo pažeidimas, teismui stinga jau minėtų argumentų. Aptariamaisiais atvejais įtakos ar poveikio teismo sprendimui galimybės dažnai yra per daug skirtingos ir įvairios, kad teismas galėtų patikimai ir kategoriškai konstatuoti baudžiamojo proceso teisės pa-

žeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio buvimą [2, p. 72–74]. Tikriausiai todėl teismų praktikoje kartais sunku rasti aiškius teismo argumentus dėl tam tikrų principų pažeidimo ir apsiribojama teiginiu, kad skundą padavusio asmens argumentai dėl jo nurodomų pažeidimų yra deklaratyvūs [12; 13].

Aptariamasis išplėstinis baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio aiškinimas taip pat reikšmingas, turint omenyje proceso specifika revizinės instancijos ar kasaciniam teisme, kur nesilaikoma žodiškumo ar tiesioginio dalyvavimo procese principų. Dažniausiai toks teismas sprendimą priima rašytinio proceso tvarka, remdamasis byloje esančiais dokumentais, netirdamas byloje jau nustatytų faktinių aplinkybių. Nepaisant to, teismui tenka atsakyti į klausimą, ar baudžiamojo proceso teisės pažeidimas turėjo įtakos išvadam dėl nustatytų faktinių bylos aplinkybių, tam, kad nustatytų kaltę, bausmę ir kt. Faktinių bylos aplinkybių peržiūrėjimas viršija šio teismo kompetencijos ribas, todėl nesant išplėstinio baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio aiškinimo, šis klausimas labai dažnai liktų ištirtas neišsamiai [2, p. 75–76].

Ne tiek detalaus, bet iš esmės analogiško aiškinimo, t. y. nevienareikšmiško baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio požymio konstatavimo, o tik jo galimybės įvertinimo pozicijos laikosi daugelis kitų Vokietijos baudžiamojo proceso teisės mokslo specialistų, be to, tokio pat aiškinimo laikomasi ir Vokietijos teismų praktikoje [14, p. 543–544; 15, p. 446–447; 16, p. 235–236; 17., 295–296; 18, p. 1700; 19, p. 999].

Visiškai taip pat aiškinti galima ir analizuojant Lietuvos BPK 369 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą esminių BPK pažeidimų sąvoką, o tai leidžia atsakyti į tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu labai svarbų ir ypač dažnai keliamą klausimą: koks baudžiamojo proceso teisės pažeidimas gali būti pripažįstamas kaip „sukliudęs“ priimti teisingą sprendimą?

Apibendrinus Vokietijos mokslininkų darbus ir teismų praktiką, taip pat įvertinus Lietuvos BPK nuostatas, manytina, kad baudžiamojo proceso teisės pažeidimas „sukliudo“ priimti teisingą sprendimą, t. y. baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo bylos išnagrinėjimo (neteisingo teismo sprendimo priėmimo) priežastinis ryšys yra tuomet, kai negalima atmesti galimybės, jog nepadarius nustatyto pažeidimo, teismas būtų priėmęs kitokį sprendimą. Kitaip tariant, baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio nėra tuomet, kai yra visiškai akivaizdu, kad baudžiamojo proceso teisės pažeidimas neturėjo jokios įtakos teismo sprendimui arba įtaka jam yra tikrai teorinė, bet ne reali.

Reikėtų visiškai pritari ti W. Frohne minčiai, kad realiai yra įmanoma konstatuoti tik aptariamojo priežastinio ryšio galimybę, bet ne faktinį jo buvimą. Tiesa, tenka patikslinti W. Frohne išvada ir paminėti, jog ši taisyklė, kaip ir daugelis kitų, turi savo išimčių. Tai yra faktinį priežastinį ryšį galima konstatuoti nustačius, kad

apkaltinamasis teismo nuosprendis priimtas nepaisant to, jog baudžiamasis procesas pradėtas arba vyko esant įstatyme numatytiems aplinkybėms, kai šis procesas apskritai negali vykti (pavyzdžiui, buvo suėję apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai; nusi-kalstamą veiką padarė asmuo, pagal tarptautinės teisės normas turintis imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikci-jos; nėra nukentėjusio asmens skundo, kai toks skundas remiantis įstatymu yra būtinas ir kt.). Todėl pratešiant W. Frohne mintį, galima pažymėti, kad kategoriškai konstatuoti dažniausiai įmanoma tik tokio priežastinio ryšio nebuvimą. Taigi ir Lietuvoje iškilus esminių bau-džiamojo proceso teisės pažeidimų klausimui, nereikėtų tikėtis bei reikalauti iš teismų kiekvienoje byloje detalios aptarti šio požymio turinį, kai teismas išvelgia tik gali-mybę, jog padarytas pažeidimas turėjo įtakos priimtam teismo sprendimui. Be abejo, tokios „galimybės“ turinio detalizavimas sustiprintų teismo sprendimo motyvus, tačiau dėl jau minėtų subjektyvių priežasčių ir kiekvienu atveju savito mąstymo proceso vis tiek tai nebūtų visiškai išsamus ir tikslus baudžiamojo proceso teisės pažeidi-mo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežas-tinio ryšio apibūdinimas.

Reziumuojant aptartą klausimą būtina pabrėžti tai, kad teismas kiekvienoje be išimties byloje turi ir privalo įvertinti padaryto baudžiamojo proceso teisės pažeidimo įtaką teismo sprendimui, ir, nepaisant to, ar šiuo klau-simu yra pasisakę proceso dalyviai, ar ne, savo iniciatyva nuspręsti, ar šis pažeidimas laikytinas esminiu baudžia-mojo proceso teisės pažeidimu. Tuo atveju, kai teismas nustato baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir netei-singo teismo sprendimo priėmimo priežastinį ryšį, t. y. nustato, kad pažeidimas turėjo įtakos arba realiai galėjo turėti įtakos teismo sprendimui, galima daryti išvadą, jog toks pažeidimas sukliudė teisingai išnagrinėti bylą (priimti teisingą nuosprendį arba nutartį), t. y. toks pa-žeidimas laikytinas esminiu baudžiamojo proceso teisės pažeidimu.

IŠVADOS

Apibendrinant visa tai, kas jau buvo pasakyta šia-me skyriuje, reikėtų pastebėti, jog esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų instituto užuomazgos atsirado evoliucionuojant kanonų teisei nuo XIII amžiuje žinomų *ordo iudiciarius* arba *ordo substantialis* pažeidimų, ku-rie sukeldavo *sententia nulla*, t. y. teismo sprendimo ne-galiojimo pasekmes, iki kiek vėliau susiformavusios sa-varankiškos pažeistų teisių gynybos priemonės – *quarela nullitatis* skundo. Pasaulietinei baudžiamojo proceso teisei perėmus tuo metu pažangesnes kanonų teisės tradicijas ir atsiradus kasacijai bei revizijai, esmi-niai baudžiamojo proceso teisės pažeidimai tapo teismo sprendimo apskundimo ir panaikinimo pagrindu.

Skirtingu laikotarpiu ir skirtingose valstybėse es-minių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų instituto reglamentacija nebuvo vienoda. Susiformavo keletas savitų ir šiandien tebeaktualių esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų reglamentavimo modelių, ta-čiau istorinė šio instituto raida ir atsiradimo priežastys

lėmė vienodą jų suvokimą, kad tai yra *tokie baudžiamo-jo proceso teisės pažeidimai, dėl kurių byla galėjo būti išnagrinėta neteisingai*.

Kiek vėliau, jau XX amžiuje, Rusijos baudžiamojo proceso įstatymai buvo kuriami šiek tiek nukrypstant nuo anksčiau vyravusios esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų sampratos ir sumenkinant baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo sprendimo priė-mimo priežastinį ryšį, o tai turėjo įtakos ir šiandien ga-liojančio Lietuvos BPK 369 straipsnio 3 dalies redakci-jai, kurioje pateikiama esminių BPK pažeidimų sąvoka.

Nepaisant to, galima pastebėti, kad, remiantis Lie-tuvos Respublikos BPK 369 straipsnio 3 dalimi, daugelis esminių baudžiamojo proceso teisės pažeidimų yra santykiniai arba reliatyvūs kasacijos ir teismo sprendi-mo panaikinimo pagrindai, kai teismui reikia nustatyti byloje padaryto baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinį ry-šį. Tokio priežastinio ryšio nereikia nustatinėti tik tuo-met, kai yra konstatuojami BPK 326 straipsnio 1 dalies 4 ir 5 punkte nurodyti esminiai baudžiamojo proceso teisės pažeidimai, nes šiuo atveju įstatyme yra įtvirtintos aptariamojo pobūdžio priežastinio ryšio prezumpcijos, ir tokie pažeidimai dar gali būti vadinami absoliučiais tei-smo sprendimo negaliojimo pagrindais.

Baudžiamojo proceso teisės pažeidimas „sukliudo“ priimti teisingą sprendimą, t. y. baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo bylos išnagrinėjimo (ne-teisingo teismo sprendimo priėmimo) priežastinis ryšys yra tuomet, kai negalima atmesti galimybės, kad nepa-darius nustatyto pažeidimo, teismas būtų priėmęs kitokių sprendimą. Kitaip tariant, baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio nėra tuomet, kai yra visiškai akivaiz-du, jog baudžiamojo proceso teisės pažeidimas neturėjo jokios įtakos teismo sprendimui arba įtaka teismo sprendimui yra tikrai teorinė, bet ne reali.

LITERATŪRA:

1. Šaulys, K. Kanoniškojo proceso teisė. Kaunas, 1927.
2. Frohne, W. Zur Zweckmäßigkeit der absoluten Revisi-onsgründe im Strafprozeß. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Juristischen Fakultät der Georg-August-Universität zu Göttingen. Göttingen, 1984.
3. Maksimaitis, M. Užsienio teisės istorija: Vadovėlis. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius. Justitia, 2002.
4. Rimšelis, E. Esminiai baudžiamojo proceso teisės pažeidi-mai: samprata, vertinimas ir procesiniai padariniai. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S). My-kolo Romerio universitetas. Vilnius, 2006.
5. Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais sudarytais iš Rusijos senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių didž. Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę. red. M. Ka-volis. Kaunas. Literatūros knygyno leidimas, 1933.
6. Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos baudžiamasis procesinis kodeksas su pakeitimais iki 1940 m. lapkričio 15 d. Lietuvos TSR teisingumo liaudies ko-misariato leidinys. Kaunas, 1940.
7. Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (vok. – *Strafprozeßordnung-StPO*) <[http:// de-jure.org/gesetze/StPO](http://de-jure.org/gesetze/StPO)> [žiūrėta 2007-03-19].

8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341
9. Rimšelis, E. Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai. *Jurisprudencija*. 2005, Nr. 67(59).
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 21 d. nutartis byloje Nr. 2K-359/2005.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 4 d. nutartis byloje Nr. 2K-393/2005.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 27 d. nutartis byloje Nr. 2K-564/2005.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 14 d. nutartis byloje Nr. 2K-167/2006.
14. Kühne, H. H. Strafprozessrecht. Eine systematische Darstellung des deutschen und europäischen Strafverfahrensrechtes. 6. Auflage. Heidelberg. C. F. Müller Verlag., 2003.
15. Roxin, C. Strafverfahrensrecht: Ein Studienbuch. 25. Auflage. München. Beck, 1998.
16. Hamm, R. Die Revision im Strafsachen. 6. Auflage. Berlin. de Gruiter, 1998.
17. Kramer, B. Grundbegriffe des Strafverfahrensrechts: Ermittlung und Verfahren. 5. Auflage. Stuttgart. Kohlhammer, 2002.
18. Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz mit Einführungsgesetz. Hrsg. von G. Pfeiffer. 5 Auflage. München. Beck, 2003.

THE CAUSAL RELATIONSHIP BETWEEN INFRINGEMENTS OF CRIMINAL PROCEDURE LAW AND IMPORTANCE AND PROBLEMS OF UNFAIR COURT DECISION-MAKING

Ernestas Rimšelis*

The Court of Appeal of the Republic of Lithuania

S u m m a r y

The infringements of criminal procedure law as well as the fundamental infringements of criminal procedure law in the criminal proceedings are not rare. The fundamental infringements of criminal procedure law cause serious damage and particular legal consequences. Therefore, the conception of the fundamental infringements of criminal procedure law provided in the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania and court practice is discussed in the article.

The article reveals the most important feature of the fundamental infringements of criminal procedure law which is difficult to establish – the causal relationship between infringements of criminal procedure law and unfair court decision-making. The establishment of the feature related to the fundamental infringements of criminal procedure law is considered to be a determinant factor while resolving the issue whether the infringement of criminal procedure law in the particular case with reference to the Code of Criminal Procedure

of the Republic of Lithuania could be acknowledged as an obstacle to the court while making a fair decision or judgement and therefore is considered to be a fundamental infringement of criminal procedure law.

Having done the research, it was established that the regulation of the fundamental infringements of criminal procedure law was not the same in different countries during different periods. There have been different and relevant types of the regulation related to the fundamental infringements of criminal procedure law distinguished. However, the historic process of the fundamental infringements of criminal procedure law and the origin of the reasons determined the same perception that this is related to *such infringements of criminal procedure law due to which the case could be tried unfairly*.

Pursuant to Part 3 of Article 369 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, the majority of the fundamental infringements of criminal procedure law are considered to be comparative or relative basis of the reversal of cassation and court decision when the court avails itself of a right to establish the causal relationship between the infringement of criminal procedure law and unfair court decision-making in the particular case. The causal relationship is not discussed when the fundamental infringements of criminal procedure law provided in Items 4 and 5 of Part 1 of Article 326 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania are established because in this case the law provides the mentioned presumptions of the causal relationship and such infringements may also be considered as a complete basis of the invalidity of the court decisions.

The infringement of criminal procedure law is considered to be an obstacle to the court while making a fair decision, i.e., the causal relationship between the infringement of criminal procedure law and unfair court decision-making exists when within the bounds of possibility the court would have made a different decision if an established infringement had not been made. In other words, the causal relationship between the infringement of criminal procedure law and unfair court decision-making does not exist when the infringement of criminal procedure law did not have any impact on the court decision or the impact itself is considered to be theoretical but not real.

Keywords: fundamental infringements of criminal procedure law, court decision, the causal relationship between the infringement of criminal procedure law and unfair court decision-making.

* Adviser to the President of the Court of Appeal of the Republic of Lithuania, doctor.